

Đurđica Cvitanović

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb (vanjski suradnik)

Pregledni rad – Review
predan 27. 10. 1992.**Dopuna proučavanju djela i života Nikole Doxata de Démoreta**

O arhitektu Nikoli Doxatu de Démoretu čuvenom graditelju utvrda duž austrijske granice s Turskom i ostalim graničnim zemljama do pred desetak godina nismo ništa znali, premda je o tom fortifikacijskom graditelju 18. stoljeća, kojeg su nazivali »austrijskim Vaubanom«, na Sveučilištu u Beču već 1954. obranjena dizertacija. Razlog za to je donekle što se njegovo ime pogrešno čitalo ili nedostavno ispisivalo u vrelima kao de Moret, de Morez, de Moretz, de Morez ili Doxa. Intenzivnije istraživanje graničnih fortifikacija na našem prostoru i njihovih graditelja u renesansnom i baroknom razdoblju, tj. istraživanje gradova-utvrda počinje u projektima Odjela za povijest umjetnosti u povodu 400-godišnjice osnutka Karlovca. Dr. Milan Kruhek je iscrpno istražujući u našim i većim dijelom u bečkim arhivima naišao na brojne podatke o gradnji renesansne tvrđave Karlovac i njenoj modernizaciji tijekom 17. i 18. stoljeća. U vezi s obnovom tvrđave zbog zastarjelosti, susreće se s analizom stanja tada vodećega fortifikacijskog arhitekta i oficira Nikole Doxata de Démoreta. Njegov je prijedlog, čini se, bio da se pokraj Karlovca gradi nova utvrda na Orlici. O tome izvještava fortifikacijski inženjer A. Weiss 1729. Nalogom Dvorskoga ratnog savjeta 1733. započelo je trasiranje na Orlici. Do realizacije nije došlo zacijelo zbog pomanjkanja sredstava, premda se za taj projekt zauzimao princ Eugen Savojski.

Baveći se tvrđavom Beograd, Marko Popović objavio je projekte po kojima je provedena rekonstrukcija najmarkantnije tvrđave koja je podignuta na granici prema Turskoj. Taj projekt kao i rekonstrukciju tvrđave i baroknoga Beograda izveo je Nikola Doxat de Démoret od 1723. do 1725. Premda su do danas ostali ostaci toga fortifikacijskog spomenika s urbanom jezgrom, urbanistički plan izgradnje baroknoga Beograda dokazuje veličinu rada i poznavanje najsuvremenijeg načina gradnje »tvrda–gradova« u 18. stoljeću. U izgradnji tvrđave Beograd uz Nikolu Doxata pojavljuju se imena vrlo istaknutih arhitekata austrijskog baroka Nikole Sulyja i Baltazara Neumanna.

Nikola Doxat potječe iz švicarske obitelji koja ima podrijetlo iz Grčke. Doxat je grčko ime, izuzev slova »t«, koje je obiteljskom imenu pridodano u novom zavičaju, u Švicarskoj, u Waatlandu, gdje je prema tamošnjem narječju i izgovoru dopisano. Prvobitno je ime Doxa ili Doxas.

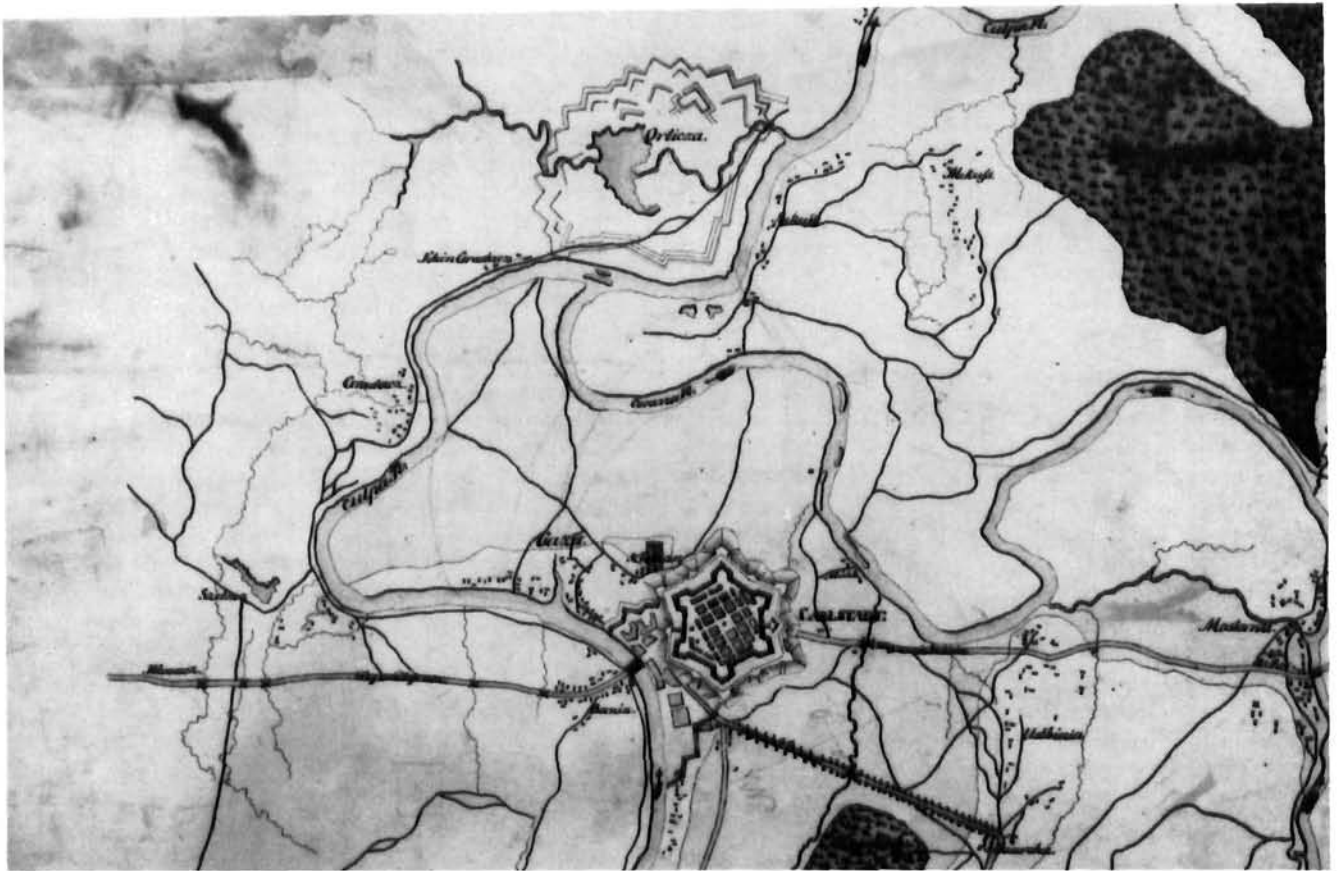
Po obiteljskoj predaji preci su od davnine bili Slaveni, ali je neki njihov rodozačetnik u Moreji osvojio velika imanja. Obiteljska loza živjela je u Patrasu i Msithri, ali i u Korintu i Carigradu. Nakon propasti Carstva 1453. obitelj gubi posjede te trojica braće Doxa bježe u Italiju. Jedan od njih prešao je u Španjolsku, jedan se vratio u Carigrad, a Lelio Doxa ostaje u Italiji. Njegov sin Etienne (Stjepan) bio je kancelar kardinala (kasnije pape) Julija II, kojemu je 1472. dodijeljena biskupija Lausanne. Papa je poslao legate u Lausannu da priznaju njegova kandidata, ali se grad tome odupirao ne primivši poslanike. U pratnji tog poslanstva bio je zacijelo Etienne Doxa, pa se tumači da je tamo i ostao nastanivši se u Yverdonu.

Članovi obitelji bili su primljeni među građane Yverdona, a jedan od njih, Claude Doxat, bio je rodozačetnik razgranate obitelji, pa svi Doxati potječu iz tog kraja. Među građane Yverdona primljen je 1545. Imao je sina Pierrea, zastavnika u Yverdonu. Pierre je imao dva sina, Etienna i Josepha, a Josephu Doxatu car Ferdinand III. podario je plemstvo. Isprava je izdana u Požunu 1647. Obitelj Doxat s vremenom je stekla velike posjede, među kojima i posjed Démoret, pa se jedna grana obitelji po tome prozvala. Iz te grane potječe general Nikola Doxat. Démoreti su postali utjecajna obitelj, istaknuti građani i vijećnici Republike Bern, a ženidbom su

Sažetak

Nikola Doxat de Démoret studirao je u Nizozemskoj ratno graditeljstvo i posvetio se gradnji utvrda pod utjecajem škole Nizozemca Mennoa van Coehorna. Kad je već postao poznati strateški planer s činom kapetana, zaposlio ga je Eugen Savojski. Prozvali su ga austrijskim Vaubanom.

U Hrvatskoj ga susrećemo 1733, kad je po nalogu Dvorskoga ratnog savjeta započeo trasiranje nove fortifikacije na Orlici, jer se tvrđava Karlovac pokazala zastarjelom. Do realizacije projekta nije došlo zbog pomanjkanja sredstava. Dopunio je utvrde pred vodenom kapijom »Wassertor« u Osijeku i planove tvrđave u Brodu. Izvodio je raznovrsne fortifikacijske gradnje, barutane i kasarne.

Položaj karlovačke tvrđave i nove tvrđave Orlica
Situation of the Karlovac fortress and the new Orlica fortress

se povezali s obitelji Stürler u Bernu. Majka Nikole Doxata Margareta iz obitelji je Stürler, a njezin brat Vinzenz bio je brigadir u nizozemskoj službi, što je utjecalo na vojničku karijeru Nikole Doxata.

Nikola se rodio 3. studenoga 1682. u braku Margarete Stürler i Josepha Doxata u Yverdonu. Otac mu je omogućio vojnu izobrazbu uz pomoć Vinzenza Stürlera, njegova ujaka. Od 1700. bio je u službi Ujedinjene Nizozemske, u regimentu brigadira Vinzenza Stürlera. Nakon tri godine službe otišao je na studije ratnoga inženjerskog umijeća. Po završetku studija stupio je u službu falačkoga izbornog kneza. Premda je po struci bio oficir-graditelj (Genieoffizier), želio je radi karijere služiti kao običan časnik, pa je 1707. postao potporučnik u gardi falačkoga izbornog kneza. Za rata u Španjolskoj (1701-1714) Nikola Doxat sudjeluje u vojnim pohodima u Nizozemskoj sa zadatkom da izgrađuje topografske karte. Postigao je čin kapetana. Izgrađivao je i strateške planove u tijeku ratnih operacija od 1708. do 1711, da bi nakon mira u Utrechtu 1713. planove bitaka i opsjeđanja darovao izbornom knezu. Nakon rata stupio je u carsku službu pod zapovjedništvom Claudija Florimunda grofa von Mercyja, lotrinškog plemića u kojem je stekao dobrog i uglednog prijatelja. S grofom Mercyjem stigao je u Ugarsku, gdje je grof vodio regrutaciju. Tako je sudjelovao u bitki s Turcima kod Petrovaradina 1716, a zatim i u osvajanju tvrđave Temišvar. Eugen Savojski naredio mu je da organizira kopanje rovova, šančeva za komunikaciju vojske, što mu je izvanredno uspjelo, a tom prilikom bio je i teško ranjen. Princ Eugen je Doxatovoj sposobnosti pripisivao brz

i uspješan rad, mnogo ga je cijenio, posjećivao kao ranjenika i osim dara od 200 dukata dao mu svoga osobnog liječnika da brine o njegovoj rani, budući da mu je kugla smrskala desnu ruku.

Stekavši povjerenje princa Eugena naredeno mu je da izradi geometarski plan Temišvara i predloži nacрте za poboljšanje utvrde. Osim toga Eugen Savojski odobrio je njegove planove i prijedloge za popravak utvrda Orsova i Karansebes. Njegova sposobnost fortifikacijskog inženjera očitovala se kod osvajanja Beograda. Imenovan je 1717. »Obristlieutenantom« i »General-Quartiermeister-Lieutenantom«.

General Mercy poveo ga je 1718/19. sa sobom na Siciliju, gdje je u bitki kod Francavilla Doxat bio teško ranjen u nogu.

Nakon povratka bio je pozvan da izradi planove za gradnju beogradske tvrđave. Radovi na tvrđavi zastali su jer je zapovjednik tvrđave princ Aleksander Württemberški bio u nesporazumu s projektantom i voditeljem gradnje beogradske tvrđave majorom Sullyjem te je predao radove kapetanu Johannu Amannu, inženjeru amateru. Dvorsko ratno vijeće nakon komisijskog ispitivanja Amannovih planova 1721, a za člana komisije bio je imenovan i Doxat, odbija taj plan. Kod Doxata je naručen novi plan, kojeg je princ Eugen 1722. predao na odobrenje Karlu VI. Nakon toga Doxat je unaprijeđen u čin »Obrista« i imenovan za voditelja gradnje beogradske tvrđave i nadravnatelja svih ostalih tvrđava u gradnji u Banatu i Srbiji. Gradnju tvrđave Beograd vodi od 1723, pa je ona u cjelini bila njegovo djelo. Istodobno je nadzirao gradnju tvrđava u

Ostaci tvrđave Orlica
Remains of the Orlica fortress

Orsovi, Temišvaru, Szegedinu, Velikom Varadinu i Arrathu, za koje je radio i planove.

Od 1725. do 1727. izvodio je nacрте planova za izgradnju tvrđave u Komoru i Petrovaradinu te novi projekt vanjskih utvrda za Carlsburg u Sedmogradskoj. Također je dobio nalog da izradi i dopuni planove za tvrđavu u Brodu.

Za Linz je 1728. izradio barutno skladište a potkraj iste godine planove za tvrđavu u Raci.

Godine 1729. vodi izgradnju barutnih skladišta u Carlsburgu i skladišta u Szegedinu.

Pokušao je 1730. da ga se razriješi dužnosti generalnog ravnatelja utvrđenja, ali je Dvorsko ratno vijeće odbilo njegovu molbu pa nastavlja s intenzivnim radom.

Godine 1731. angažiran je za izgradnju utvrda pred vodenom kapijom »Wassertor« u Osijeku.

Godine 1732. izveo je plan utvrda za Kaschau i opsežne projekte za utvrde grada Capua, važno strateško mjesto Napuljskoga Kraljevstva, koje je imalo slabe i zapuštene zidine. Potkralj grof Alois Harach taj je posao povjerio ing. majoru Philippu Marinellu, ali se Magistrat Capue protivio tom planu jer je predviđao rušenje samostana, crkava i kuća. Doxat je zbog toga po nalogu Beča izradio solidan i prihvatljiv plan, pa je Magistrat Capue zamolio princa Eugena Savojskog da se gradi samo prema Doxatovu prijedlogu. Capua je bila zadnja carska tvrđava koja se odupirala Španjalcima. Zbog toga je 1732. car Doxata imenovao general-majorom »Obrist-Feldwachtmeisterom«. Po svojoj metodi rada modernih fortifikacija proćuo se i u domovini Švicarskoj, što je privuklo mnoge Švicarce u carsku vojsku. I Doxatovi rođaci, četiri njegova nećaka ušli su u carsku službu, a jedan od njih – Franz Ludwig

Doxat – radio je s njim u Beogradu budući da ga je Doxat držao sposobnim za inženjeriju. On je pisao kući u Yverdon kako je general Doxat ugledan i energičan stručnjak te neumoran u poslu. Doxat je 1733. predložio Dvorskom ratnom vijeću osnivanje Građevinsko-inženjerske regimente koja bi se sastojala od dviju kompanija oficira-inženjera i momčadi-zanatlija. Toliko su bili intenzivni i razgranati poslovi fortifikacijskih sustava.

Njegov pristup smatran je najsuvremenijim. Prozvali su ga »austrijskim Vaubanom«, ali njegova metoda rada nastala je pod utjecajem škole Nizozemca Menna van Coehorna (1641-1704). Njegov je sustav različit od Vaubanova kojeg je on i objašnjavao, što je navedeno u njegovoj biografiji. Tako kaže da je donio jasne dokaze kako amfiteatralne tvrđave ne mogu pružiti jači otpor i brzo se moraju predati. Nasuprot tome predlagao je da se tvrđave okruže grabom i natkritim ophodima na takav način da neprijatelj ne može otkriti ništa od aktivnosti u tvrđavi. U praksi je brojnim primjerima dokazao uspjehe modernizacije starijih utvrda, čime je oduševio princa Eugena Savojskog. Svojom radom stekao je mnogo neprijatelja u oficirskim krugovima, zbog čega se htio vratiti na rad u jedinice. Kad je 1733. bio na odmoru u Bernu molio je cara da ga razriješi dužnosti jer je želio ostatak života provesti na svom imanju u dvorcu Démoret. Princ Eugen odbio je njegovu molbu. Tada je imao 52 godine. Njegov zaštitnik feldmaršal grof Mercy, koji ga je veoma cijenio, bio je 1736. smrtno ranjen kod Parme. Uskoro, te iste godine, umire i princ Eugen. Dotad je već ostavio domovinu i vratio se u Beograd, gdje su ga optuživali jer njegov sustav utvrđivanja upropaštava državnu blagajnu. Posebno mu je nesklon bio grof Seckendorff. Doxat je za to vrijeme regulirao rijeku Waag-Fluss i

obnavljao Leopoldstadt u Ugarskoj. Čini se da se bavio i utvrđivanjem Beča, jer je o tom problemu predao svoj plan. Godine 1736. kao najstariji časnik bio je interni zapovjednik u Beogradu jer je general Marulli zbog bolesti boravio u Beču.

Za rata koji je 1737. izbio između Austrije i Turske Doxat je, po nalogu Dvorskoga ratnog vijeća, premješten pod zapovjedništvo grofa Seckendorffa i imenovan zapovjednikom inženjerskog korpusa. Njegovom pomoći i znanjem osvojene su palanke među kojima i Aleksinac.

U Srbiji je tada tvrđava Niš bila važna, ali zapuštena i stara, pa je Turci nisu mogli obraniti, te su je predali grofu Seckendorffu na početku kolovoza 1737. Doxat je odmah izradio planove za obranu tvrde, a kada se zapovjednik tvrđave barun Leutrum razbolio Seckendorff je imenovao Doxata internim zapovjednikom. Pod njegovom komandom bilo je 3.000 vojnika. Grof Khevenhüller tad je bio potučen kod Vidina, pa se sa Seckendorffom povukao zapadno prema Drini, što je bilo nepredviđeno. Turci, koji su tada sklopili mir s Perzijom, ponovno su krenuli prema Dunavu i u osvajanje Niša. Utvrđenje se tek obnavljalo uz velike teškoće jer je bio onemogućen prijevoz materijala za gradnju a i opskrba hranom. To je Doxatu silno otežalo situaciju. Tražio je od Seckendorffa pomoć i slao mu izvještaje jer su Turci osvojili okolicu Niša, opkolili tvrđavu sa 12.000 vojnika, jurišali na predgrađe i ubijali narod, što je među posadom izazvalo paniku. Seckendorff je odugovlačio s pomoću. Poslao je nekog poručnika sa zahtjevom da se Doxat odupire i s viješću da je promaknut u čin »Feldmarsalleutnantata«. Doxat je u dogovoru s oficirima pregovarao s Turcima, koji su onemogućili posadi prilaz rijeci Nišavi. Ponestalo je vode, posada se razboljela. Ostavljen bez

pomoći, Doxat se s oficirima odlučuje na pregovore o predaji tvrđave pod uvjetom da se carska vojska može povući pod punim oružjem sa svom imovinom i stanovništvom. Vijest o predaji Niša ubrzo se pročula. Seckendorff je zbog zavlačenja pomoći bio uhapšen. U Šapcu su Doxata zbog careve zlovolje hladno primili i uputili u Beograd, gdje je stavljen u kućni pritvor. Istražnoj komisiji predsjedao je grof Philippi. Nakon saslušanja Doxat je zbog predaje tvrđave Niš osuđen na smrt. Prigovoreno mu je zbog toga što nije pravodobno poduzeo mjere za opskrbljivanje tvrde, a i zbog načina kapitulacije. Car Karlo VI. pisao mu je da mu nije žao zbog troška i gubitka Niša koliko mu je do časti oružja i nanesene sramote. Doxat se branio kako je uvijek imao na umu interese Carskog Veličanstva, ali da je obrana Niša bila nemoguća. Presuđeno je da mu se odrubi glava, ali se odustalo od odsijecanja desne ruke. Oficiri su bili osuđeni svaki prema svome činu. Posada je bila oslobođena jer su se bojali pobune. Smrtna kazna potvrđena je 1738. jer je car odugovlačio s potpisivanjem brojnih kazni. Doxat se čak nadao pomilovanju. U Aleksandrovoj vojarni pročitana mu je presuda na smrt mačem. Bio je lišen svih časti, a iz ostavštine se fiskusu morala platiti taksa za unapređenje za »Feldmarsalleutnantata« u Nišu. Presuda je izvršena 20. ožujka 1738. na svečan način u pratnji njegova komornika i isusovačkog superiora, premda je bio protestant. Do stratišta ga je pratio njegov prijatelj Švicarac poručnik Benjamin Tillier, jedan među brojnim Švicarcima kojima je Doxat bio uzor oficira i stručnjaka. Tako je tragično završio znameniti inženjer austrijskih utvrda. Rušenje baroknoga Beograda, kojim se Nikola Doxat dokazao kao jedan od najsuvremenijih urbanista svoga vremena, započelo je u 19. stoljeću ulaskom Srba u Beograd.

Literatura

1.
Robert Doxat, *Nicolaus Doxat. Ein Kaiserlicher General und ingénieur des XVIII. Jahrhunderts. Dargestellt vor allem an Hand der Quellen des Oesterreichischen Kriegsarchivs in Wien.* (neobjavljena dizertacija Sveučilišta u Beču, Beč, 1954).
2.
Tvrđava Brod, Muzej Brodskog posavlja, Slavonski Brod, Katalog izložbe, prosinac 1976 – ožujak 1977, str. 8–9.
3.
Milan Kruhek, *Postanak i razvoj tvrđave i grada Karlovca, Karlovac 1579–1979*, Karlovac, 1979, str. 98.
4.
Marko Popović, *Beogradska tvrđava*, Beograd, 1982.
5.
Isti, *Projekti Nikole Doxata de Moreza za rekonstrukciju beogradskog utvrđenja 1723-1725. godine*, Godišnjak grada Beograda, knjiga XXX, 1983.
6.
Đurđica Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja*, knj. I, 1985, str. 314.
7.
Zlatko Uzelac, *Baltazar Neumann i barokni Beograd – jedna reinterpetacija Sangallovog bunara iz Orvieta*, Čovjek i prostor, 7-8, 1988, str. 31-34.

Izvori

1.
Indeks karlovačke Generalkomande. Rubrika – Fo – Fortifications 1732. – 1,66; 1,909. Arhiv Hrvatske.
2.
Indeks Karlovačke Generalkomande. Rubrike Re – Reparationen 1732. – 1,80. Arhiv Hrvatske.
3.
Hofkriegsrat, Beč: Protokoli od 1717. do 1739; Akten od 1722. do 1738. i 1740; Bestellsakten, 1722, 1723, 1737; Feldakten, 1716-1738.
(Izvore obradio dr. Jerko Matoš).
- Manuscripte der Feldakten:*
Johann Graf Browne, *Türkenkriege, welcher im Jahre 1737 angefangen und im Jahre 1739 mit dem Belgrader Frieden sic geendigt hat* (4 sveska Untersuchungsakten über General Doxat, Feldmarschal Graf v. Sec-kendorf, FM Graf Wallis und FZM Graf Neipperg), 1802 KA Wien. Kriegsarchiv, Beč, rukopis, inventar KA 2 Bde + Reg 1953.

Summary Đurđica Cvitanović

A Contribution to the Research of the Work and Life of Nikola Doxat de Démoret

Nikola Doxat de Démoret comes from Yverdon in Switzerland. He studied military architecture in the Netherlands and devoted himself to building of fortifications under the influence of the Dutchman Menno van Coehorn's school. When he had already become a well-known strategic planner, holding the rank of captain, he was employed by Eugene of Savoy. They nicknamed him the Austrian Vauban. He made designs for the improvement of fortifications in Timisoara, Orsova and Karenebe.

His greatest and original work is the Belgrade fort. After his plan was accepted in 1723 he was appointed commander of the fort and was put in charge of the construction. At the same time he supervised construction of the following forts: Segedin, Veliki Varadin, Arath, Komor, Carlsburg in Sedmogradska, Raka and Petrovaradin.

He first came to Croatia in 1733 when he began tracing a new fortification at Orlika by order of the Royal Council of War, because the Karlovac fort proved to be obsolete. The project was never completed due to shortage of funds. He completed the fortifications in front of the water gates »Wassertor« in Osijek and plans of the fort in Brod. He built various fortifying constructions, powder-chambers and army barracks. After he had fortified the town of Capuu he was appointed Major-General.

In 1733 he suggested to the Council of War that a construction-engineer regiment with craftsmen and engineers be founded which could carry out the task of maintenance and construction of fortifications. He was appointed commander of the Engineer Corps in 1737 and was sent to the Niš fort as commander in order to make alterations because of the war against the Turks. The Turks surrounded Niš where he was left without any help in the unfinished fort. He was appointed »Feldmarsalleutenant«, but he had to leave the besieged fort in order to save civilian population. He was arrested for that and was put on trial in Belgrade. By decree of emperor Carl VI, despite all his merits, he was sentenced to death by sword in the fortress that was his master-piece. He was beheaded on the 20th of March 1738.